

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. Иванка Бончева Паунова д.пс.

Катедра по психиатрия и медицинска психология

МУ „Проф. д-р Параскев Стоянов“ – Варна

Относно: Дисертационен труд на **Яна Илиева Пачолова**, клиничен психолог, редовен докторант на Катедрата по психиатрия и медицинска психология при МУ – Варна за присъждане на образователна и научна степен „Доктор“ по научната специалност „Медицинска психология“

Тема на дисертационния труд:

„Ранна диагностика на разстройства от аутистичен спектър“

Кратки данни за квалификацията и кариерното развитие на докторанта

Интересът на Яна Пачолова към тематиката на дисертационния ѝ труд е изводим от последователно придобитите образования и квалификации в областта на психологията и логопедията. В периода от 2004 г. до 2011 г. тя става последователно бакалавър по психология и магистър по логопедия на Нов Български Университет – гр. София. През 2018г., месец май, добива специалност клинична психология. Натрупаните знания и умения по психология докторантът обогатява в годините 2008-2014 с многостранна дейност в Сдружение за социално развитие и интеграция – Варна, Логопедичен център – Варна и Фондация „Искам бебе“ - София. От спечелването на конкурс за редовна докторантура през 2014г. до момента и в рамките на специализацията по клинична психология Яна Пачолова натрупва значителен опит в психодиагностиката при деца и възрастни и специализирани умения за консултиране на родители на деца с психични отклонения.

Представеният дисертационен труд отразява академичните знания и практическите умения на клиничен психолог, натрупал достатъчна психодиагностична практика при деца с разстройства от аутистичния спектър, на вещ психологичен консултант за техните родители, както и на задълбочен научен изследовател.

Същност на дисертационния труд

Дисертационният труд е представен в обем от 203 страници и съдържа 48 таблици и 12 фигури. Литературният обзор обхваща 225 източника, 29 от които са на кирилица. Единственото приложение дава информация за взетите под наблюдение деца с генерализирани разстройства в развитието

в това число деца с аутизъм в периода 2011-2015г., както и на заболялите за първи път в периода 2011-2013 г.

Съдържанието на целия дисертационен труд е стройно подредено и логически издържано, съгласно изискванията за дисертационен труд.

Оформената първа глава **Въведение** внася както актуалността на проблема за науката и медицинската практика, така и видимата пристрастност на докторанта към проучваната материя. На база разгледаните актуални аспекти на научно проследяване на проблема авторът подсказва собствената готовност да допринесе за прецизирането на факторите за ранна диагностика на разстройствата от аутистичния спектър.

Литературният обзор, в своите 6 самостоятелни глави е посветен на историята и на съвременното разглеждане на етиологията, патогенезата и психодиагностиката на РАС. Както посочва докторантът, те представляват група отклонения на типичното невропсихично развитие в 3 области – социално взаимодействие, комуникативни умения, модели на поведение, интереси и дейности. Проследявайки водещи теории за невропсихичното развитие на детето авторът е очертал спецификата на областите на дефицит. В конкретика той се е спрял на разглеждане на действащите към момента диагностични критерии в МКБ-10, DSM-5 и включените в проекта за 11-та ревизия на МКБ. Задълбочено са проследени значимите теории за когнитивните дефицити, социалните и комуникативните специфики при разстройства от аутистичния спектър. Акцент е поставен върху разглеждане на съвременните проучвания относно типичните промени на ранното невропсихично развитие на детето и тяхната психодиагностика. С подчертана прецизност Яна Пачолова обобщава в 2 таблици очакваните нормал-психологични паралели между сензорното, комуникативното, когнитивното и психосоциалното развитие на детето от 1 до 18-месечна възраст, както и модела на нарушението им при разстройства от аутистичния спектър. С тях тя поставя мост между научните постижения до момента и постановката на собствения научен интерес.

Докторантът завършва литературният обзор с изводи в 8 точки. Тяхното съдържание показват прецизността, задълбочеността и личната ангажираност, с които Яна Пачолова е подходила към научните достижения до момента.

Вторият раздел на дисертационния труд представя същността на емпиричното проучване на докторанта. Той се чете с лекота, впечатлява с онагледяването на фактологията и с пристрастността на автора към тематиката, без да се нарушава научната стойност и обективност.

Цел, задачи, контингент и методи на изследване

Кратко, ясно и добре дефинирани са целите (2 бр.), задачите (5 бр.) и работните хипотези (отново 5 бр.). Те се свеждат до потребността на докторанта да проучи актуалните особености в психичното развитие на децата с разстройства в аутистичния спектър през периода на ранно детство и предучилищна възраст и да валидира скалите на Поведенчески въпросник за деца, прилаган като скринингов инструмент, позволяващ диференциране на нормата в психичното развитие от ранната психопатология при деца с РАС. Посочените първи 3 работни хипотези се отнасят към ранните индикатори за поява на разстройство от аутистичен спектър и определят научното търсене от страна на автора на специфики в психомоторното, комуникативното и социалното развитие на децата в най-ранна възраст. 4-тата и 5-тата хипотези касаят очакванията на докторанта за ефективност на предложената скринингова методика.

Изследваната група от 208 деца и техните родители от различни населени места в България са разделени в 4 подгрупи. Двете експериментални групи (съотв. 76 и 32 деца) са разпределени възрастово. Първата група обхваща деца от 1г. 6м. до 6г. 9м; втората – 32 –ма ученика от 7г.2м до 17г.11м. В третата експериментална група (45 деца) попадат деца с диагностицирано Разстройство в рецептивната реч от 1г.6м. до 7г. Като контролна група са изследвани 55 деца в предучилищна възраст от 1г.6м до 5г.7м.

Обследването е проведено с 4 методики, 3 от които преведени, адаптирани и стандартизирани в България, последната – разработена от български автори и стандартизирана с българска извадка. Методиките дават възможност да се изследва както постигнатото от детето развитие в норма така и дефицитарните области. Броят и големината на използваните методики, както и фактът че са прилагани в непосредствен контакт на психолога с децата и родителите подсказва голямата ангажираност, задълбоченост и добросъвестност на Яна Пачолова като изследовател на тази детска проблематика. Спектърът от методики е прецизно подбран и подсказва личностните предпочитания на докторанта и способностите му за задълбочен научен подход към проучваната тематика в диференциално-диагностичен план.

Резултати и обсъждане

Резултатите и тяхното обсъждане заемат логически най-големия дял от дисертационния труд – над 110 страници. Използван е точен професионален език. Поместените таблици и фигури илюстрират подходящо статистически изведените данни. Разсъжденията са логически стройно и заинтригуващо поднесени в конкретиката на отделните методики и в сравняване на резултатите по групи.

В проследяване на резултатите от Батерията за оценка на ранното детско развитие докторантът установява статистически значими и големи разлики по всички области на развитие при децата с РАС в сравнение с контролната група. Яна Пачолова потвърждава и в собственото си проучване научния факт, че децата с РАС имат относително типично за възрастта от 6 месеца до 1 година развитие, след който период започва прогресивното им изоставане във всички области с поява на специфични своеобразности. Като най-значими такива тя извежда: избягващо поведение, оттегляне в самостоятелни занимания, стереотипии и буквализъм.

Сравнителният анализ на тестовите резултати между групата на децата с РАС и тази на децата с разстройство на рецептивната реч води до прецизиране на диференциално-диагностичните критерии за поставяне на диагнозата РАС. Така например, докторантът посочва като значима разлика в полза на децата с разстройство на рецептивната реч ученето по имитация и по-добрата степен на самообслужване.

Относно когнитивното и социално развитие на децата с РАС докторантът извежда осезаем дефицит след 2-та година поради неразвито въображение с липса на умение да се играе наужким и да се влиза в ролеви игри; поради липса на споделено внимание и включване в триадична комуникация; поради характерни психомоторни нарушения, особено на фината моторика и не на последно място поради липса на адекватен за ранната възраст социално-емоционален резонанс.

Значима научна находка в обобщаване на получените резултати е извеждането на факта, че при децата с РАС липсва характерното за здравите деца паралелно ранно развитие на уменията в различните области, отразени в Батерията. Яна Пачолова ни поднася психодинамична картина на нарастващите в първите 3 години проблеми на децата с РАС. Ограничената им способност да ползват чуждите ресурси на хората около тях води до ограничени механизми за взаимодействие със заобикалящия ги свят. Това от своя страна повишава нивото на тревожност и засилва допълнително тяхната потребност да ползват вече появилите се дефицити за да постигнат ниво на спокойствие.

Поднесените в такава логическа връзка резултати показват, че докторантът се е справил успешно с формулираните първи 3 задачи, обективирайки повдигнатите хипотези.

Последните 2 поставени задачи са реализирани чрез статистическа обработка в сравнителен план на скалите на Поведенческия въпросник с въведения за употреба в България скринингов Детски тест за спектъра на аутизма. Докторантът доказва, че Поведенческият въпросник като скринингов инструмент, особено с двете си скали Оттегленост и Проблеми има висока дискриминативна точност. В 99% той е в състояние да диференцира разстройствата от аутистичния спектър както от нормата за

невропсихичното развитие на децата в ранна възраст, така и от разстройствата на рецептивната реч.

Изводи и приноси

Оформените 6 извода отразяват достоверно изпълнението на целите и задачите на емпиричното проучване. На тяхна база докторантът споделя своето виждане за динамиката на изследване и оценка на психичното развитие при съмнение за разстройство от аутистичния спектър. Поставен е акцент върху необходимостта за обстойно проследяване на развитието на детето след първите 6 до 12 месеца. Очакваните психопатологични промени според докторанта дават най-ярка и лесно диференцирана от разстройствата в рецептивната реч картина около 2 година на детето.

Яна Пачолова подчертава, че добрата диагностика на промените в различните области на развитие според възрастта на детето могат успешно да послужат и за планиране на конкретни терапевтични задачи – от ранен фокус върху овладяване схемата на тялото през комуникативното развитие до психосоциалната адаптация.

Дисертационният труд завършва с оформени 5 на брой приноси. Те са конкретни и ясно формулирани и отразяват точно същността на емпиричния материал.

Първите 2 приноса са с научен характер. Те отразяват концептуалното виждане на докторанта за мястото и ролята на всяка една възникнала в годините на ранното детство промяна както в соматогнозиса, така и в психичното и социалното развитие на децата с РАС.

Останалите 3 извода носят приложен характер. Те касаят качеството на Поведенческия въпросник за деца на възраст 1 ½ - 5 години като психодиагностичен инвентар, както и предложения на база получените емпирични резултати общ алгоритъм за оценка на развитието и при изготвяне на терапевтична програма за работа с децата.

Авторефератът, поднася в рамките на 48 страници фактологично точно и научно обобщено същността на дисертационния труд. В него добре проличава професионалната задълбоченост и пристрастност на автора към проучваната тема. Той се чете с лекота и удоволствие, защото позволява на четящия да бъде въведен ясно в научната проблематика и убеден в емпиричната правота на изведените достижения.

Заключение

Цялостното изложение на дисертационния труд притежава отлична познавателна стойност както в отразяване на проучените цитирани автори, така и в личните научни постижения.

Дисертационната тема е с висока научно-практическа значимост поради факта, че показва актуална картина на ранните промени при наличие на

РАС. С това научната разработка отговаря на нарастващите потребности от ранна психодиагностика, респ. ранно психотерапевтично третиране на разновидностите на разстройствата. Съдържателно валидираната методика – Поведенчески въпросник за деца на възраст 1 ½ - 5 години е още едно доказателство за стойността на дисертационния труд.

Дисертационният труд на Яна Илиева Пачолова представлява един успешен опит за съчетаване на практическата дейност на клиничен психолог - диагностик с научните познания в областта на раннодетската психология и патопсихология. Докторантът е постигнал детайлно разгръщане и обективизиране на работен алгоритъм, от който могат да се ползват не само клиничните психолози в психиатрията, но и всички други специалисти - психолози, психотерапевти, педагози, социални работници и логопеди в помощ на деца с РАС и техните родители.

С характеристиките на актуална значимост и задълбоченост на проучването и точност на анализиране на емпиричната находка дисертационният труд е безспорно висококачествен научен продукт. Горещо препоръчвам своевременното превръщане на дисертационния труд в научна публикация под формата на монография и практическо помагало.

Отразеното до тук ми дава основание да оценя положително дисертационния труд и с дълбока убеденост да предложа на уважаемото Научно жури да присъди на Яна Илиева Пачолова образователната и научна степен „ДОКТОР“.

гр. Варна
20.07.2018г.

Рецензент:

/проф. Иванка Бончева, д.пс./